

AMBRUS DOROTTYA

Ember és természet viszonya mackótörténetbe szőve

Panigay Róbert első gyerekregényéről¹

Panigay Róbert 1937. február 12-én született Szatmárnémetiben, majd Marosvásárhelyre került, ott tanult orvosnak, ezután Magyarbékásban, később – 1968-tól – Gyergyószentmiklóson dolgozott orvosként. Általános orvosi munkája mellett szenvedélyes természetjáró, vadász, horgász volt. Mindez azonban még nem feltétlenül sejteti, hogy Panigay számos elbeszélés, novella szerzője is, melyek a folyóiratos megjelenés mellett kötetekbe válogatva is kiadásra kerültek. Elmondása szerint bár az irodalmat már ifjúkorában is szerette, jóval később, már gyakorló orvosként fogalmazódott meg benne, hogy a horgászok és vadászok által átélt szép dolgokat jó lenne megírni a megörökítés és a másokkal való megosztás szándékával egyaránt.² Panigay prózája tehát elsősorban a természetből, az ember természettel kapcsolatos tapasztalataiból építkezik, ugyanakkor az emberek közötti különféle viszonyokra is gyakran reflektál. Ez a következetesen kettős építkezés megfigyelhető az ezúttal középpontba kerülő gyerekregényben is, ugyanakkor egy beavatástörténet is kirajzolódni látszik a legtöbbször főhősként szerepeltetett Szalai Tibi figurája kapcsán.

A *Muki – Egy medvebocs története* című gyerekregény 1988-ban jelent meg a bukaresti Ion Creangă Könyvkiadó gondozásában, Panigay harmadik kötete-ként. A korábban megjelent két novelláskötet tehát valamelyest viszonyítási alapként, kiindulópontként szolgált a Panigay prózájában műfaji újításnak tekinthető gyerekregény olvasói számára. E gyerekregény kontextualizálásához érdemes a két

1 Lektorálta dr. Balázs Imre József költő, irodalomtörténész.

2 JÁNOSSY Alíz: *Emberközpontú vadásztörténetek*. In: *Krónika*, 2008. január 17. https://kronikaonline.ro/kultura/emberkozpontu_vadasztortenetek

korábbi novelláskötet néhány méltatását is számba venni. Panigay olvasói – s így egyben kritikusai – számára szembetűnő, hogy a szövegek alapos és mély tudásról, természetismeretről, a halász, vadász, természetbarát tapasztalatairól tanúskodnak. Az írást a részletek alapos megfigyelése, a természetre, annak működéseire való érzékeny odafigyelés előzi meg, ez kiegészül az emberek és az emberi viszonyok hasonló figyelés általi megismerésével, amely Panigay számára nemcsak íróként, hanem már orvosként is ismerős gyakorlat. A szövegek vizsgálatakor pedig éppen ez a megfigyelés és ennek a szöveggé váló megformálása érdekes, és éppen ezért tudnak Panigay szövegei túlmutatni a vadásztörténetek gyakran felszínes cselekményközpontúságán. Az első novelláskötet – az 1982-ben megjelent *Puska a szegen* – kapcsán Burján-Gál Emil is megáll ennél a tematikai (s közvetetten, de nem mellékesen műfaji) kérdésnél. Szerinte Panigaynál a megfigyelésen túl három „összetevőnek” köszönhető, hogy nem egyszerűen *vadásznovellá*kat, hanem *vadásznovellá*kat sikerül írnia, ezek a következők: a vadakat a maguk vadságával, a szereplőket pedig emberi tökéletlenségeikkel együtt mutatja tökéletesként, illetve a természet páratlanságát annak romolhatatlanságában látja és láttatja.³ Burján-Gál az 1985-ben megjelent második kötet – a *Farkasnyomon* – méltatásakor is visszatér erre a kérdésre, rámutat arra, hogy Panigay szövegei azért tudnak leírt vadászmeséknél többek lenni, szépirodalmi szövegekként működni, mert a vadásztéma ürügyén, a vadászat élményein és a vadászon, mint szereplőn keresztül egyetemes emberi problémákat jár körül. A vadászat tapasztalatai kapcsán feltett kérdések tágabb, általánosabb kontextusban is relevánsak a Panigay-szövegekben.⁴

A vadászíróként bemutatkozott Panigay harmadik köteteként megjelenő gyerekregegy valamelyest folytatja a vadásztörténetek leírásának a korábbi novellákban, elbeszélésekben már bejáratott gyakorlatát, ugyanakkor távolodni látszik azoktól, a beavatástörténet perspektívájának hangsúlyozása által. Fodor Sándor a regény méltatását azzal a felismeréssel indítja, hogy Panigay mackótörténetében Muki nem egy medvebőrbe bújtatott emberi figura (ahogy az állatmesék embertípusokat megtestesítő szereplői esetében láthatjuk), hanem valóságos medve, aki a maga vadságából adódó tulajdonságokkal rendelkezik, állatként interakcionál a történet ember-szereplőivel.⁵

3 BURJÁN-GÁL Emil: *Halász-vadász – magyaráz.* In: *A Hét.* (1983) 13. 5.

4 BURJÁN-GÁL Emil: *Mesterségünk címere...* In: *Korunk.* (1987) 6. 509-511.

5 FODOR Sándor: *Egy jó gyermekkönyv.* In: *Igaz Szó.* (1988) 6. 567-569.

Panigay tehát egy valóságos medve története mellé írja a vadőr fiának, Szalai Tibinek a beavatástörténetét, e két szál pedig a regényben végig párhuzamosan van jelen. A szöveg elbeszélője úgy építi be az egyes jeleneteket a cselekménysorba, hogy a természet és az ember dimenziója valamelyest váltakozva, ugyanakkor mély, fel nem számolható egymásmellettségben mutatkozik. Az egyes epizódokban feltűnő állatszereplők gyakran kapnak hangot – hol a saját hangjukat próbálja kódolni a szerző a magyar nyelv fonémakészletével (például „Bau-beöö! Bau, bau, bau!”⁶ vagy „Kóóóóó-krrrrm”⁷), hol emberi szavakat, mondatokat ad a szájukba. Az utóbbit azonban úgy oldja meg, hogy az emberként megszólaló állat megmaradjon valószínű állatként, ezért az emberi szavak, mondatok mellé az elbeszélői hang valamilyen állati sajátságot tűz, ezáltal nem engedi kibontakozni azt a – Panigay természetkonceptiója és ábrázolása szerint – hamis képzetet, miszerint a történet állatszereplői állatbőrbe bújtatott emberek, emberi nyelven megnyilatkozó figurák lennének (például „Kot-kot-kotkodács, itt van, gyilkos, meneküljünk! – rikácsolták a megrémült tyúkok, miközben vaktában röpdösve a ketrec falának ütköztek.”⁸ vagy Lizi, a samár esetében „Jó, jó, megyek már – mondta fénylő szeme –, csak megijedtem ezektől a nagyszarvúaktól.”⁹). A megjelenő állatok tehát nem antropomorfizáltak,¹⁰ a hozzájuk társított emberi tulajdonságok, megnyilatkozások inkább egy réteggént vannak jelen a szövegvilágban, melyeket az emberi/gyermeki tudat vetít rá a környezetében, illetve a társaságában levő nem emberi szereplőkre. Ugyanez az eljárás figyelhető meg az egyik fejezetet nyitó természeti képben is, ahol a bokrokkal találkozó szél bár emberként szólal meg, szélként „cselekszik” („Az irtás bokrai színes báli ruhába öltözve búcsúztatták a nyarat. A szél sziszegve suhant át ágaik között. – Minek ez a cifrázkodás? – korholta őket. – Gazdám már elindult északról, neki csak egyetlen szín tetszik, a fehér, vetközzetek! – Letépte róluk a tarka levélcsodákat, búcsúzólul megtáncoltatta a levegőben, aztán a sárguló gizgaz közé hullatta.”¹¹).

6 PANIGAY Róbert: *Muki – Egy medvebocs története*. Bukarest, Ion Creangă Könyvkiadó, 1988. 14. (a továbbiakban: PANIGAY 1988)

7 PANIGAY 1988. 56.

8 PANIGAY 1988. 74.

9 PANIGAY 1988. 94.

10 Egy tárgynak emberi jelleggel való felruházása.

11 PANIGAY 1988. 98.

Az antropomorfizálás rétege azért is egyértelműen áttetsző az olvasó számára, mert annyira gyakran hallja az alapos természetismerő hangját az elbeszélői szólamban, hogy a szövegvilágon belül elképzelhetetlennek tűnik az állati lét, mint álca, mint burok, mint egy ember vagy valamely emberi tulajdonság „csomagolása.” Többször előfordul, hogy a cselekmény mellékkessé válik egy-egy élőlény, természeti jelenség megfigyelése és bemutatása mellett. Kiváló példa erre a nyolcadik fejezet egyik jelenete, amikor Tibi fürödni indul a dugáshoz,¹² ahogy elkezd úszni, hallja a pénzmapocok járatába lötytenő vizet. Arról még van utalásszintű információnk, hogy a fiú kimegy a partra („Pézsmapocok járata, állapította meg Tibi, miután a part menti iszapban felfedezte az úszóhártyával szegélyezett lábak nyomait.”¹³), viszont arról, hogy mikor, miért és hogyan indul haza, nem tudunk meg semmit, csak az elmélyült nézelődésből felriadva, a haza felé tartó úton látjuk következőleg („Fájdalmas csípés riasztotta fel nézelődéséből Tibit. Hazafelé menet hangyaboly mellett vitt el az útja.”¹⁴) A két epizód között pedig több sornyi, szinte állathatározóba illő leírást találunk a pénzmapocokról. Az előbb idézett, hazaútról beszámoló mondat után pedig újabb megfigyelés, a hangyák vonulásának figyelése következik. Ezekben az esetekben maga a megfigyelés határozza meg a szöveg (és ezáltal a szövegolvasás) ritmusát. Ha Tibi megáll egy-egy jelenség mellett, az elbeszélő pedig pontos természetismereti leírással kíséri, akkor az olvasó is kénytelen a szereplővel együtt megállni, és éppen arra fókuszálni, amit Tibi figyel.

Szalai Tibi beavatása tulajdonképpen abban áll, hogy megtanítják figyelni és tájékozódni a természetben. Vadőr édesapja és egykori vadőr nagyapja a tapasztalataik átadása által lényegében egy természettisztelő szemléletet igyekeznek kialakítani a fiúban. Így válhatnak a szerző szócsöveivé, hiszen Panigay írásainak – a novellákat is beleértve – a küldetése hasonló: láttatni a természetet annak sajátosságait megrajzolva, a természethez való emberi viszonyulás lehetséges (a szerző által ajánlott) módjának megmutatása közben. A szerző – Bálint Tibor szerint – arra vállalkozik, hogy ábrázolja „azt a tiszta, ősi viszonyt, amely az embert a természethez

12 Gát.

13 PANIGAY 1988. 35.

14 PANIGAY 1988. 36.

köti – a TERMÉSZEThez, amely ha nem is anyánk, de legalábbis a nővérünk.”¹⁵ Mindannak a tudásnak, amit az apa és a nagypapa közvetítenek, az alapelve tehát a természet tisztelete, amely egy olyan természetkonceptiót feltételez, melyben az ember a környezetének részeként és nem uraként van jelen. Tibinek, amint a természetbeli jeleket és jelenségeket próbálja értelmezni, gyakran eszébe jutnak apja és nagypapa szavai (például a kóbor kutyák esetében: „Tibinek Nagypapa szavai jutottak eszébe: »A kutya fontos segítőtársa az embernek. [...] Mivel hajtja az éhség, elkóborol, vadorzóvá válik. Az ilyennel végezni kell, mert másképp nagy területről kiirtja, elüldözi a hasznos vadakat.«”¹⁶). Ezen részek némelyike igen-igen irányzatos, tételszerűen megfogalmazott szabályokat idéz nyelvi megformáltságában is, azt a hatást kelti, mintha a fiú tudatában betanult parancsolatként élne az adott elv, tanács, útbaigazítás (például amikor Tibi az udvaron légpuskával varjút sebesít meg: „Ez a lövés már nem sikerült olyan jól, mint az előbbi, szárnytövön találta az izgő-mozgó varjút. Megpróbált felröppenni, ám egyik szárnya erőtlenül lógott, s kívül a kerítésen, az erdőben ért földet. – Gyorsan utána! – gondolta Tibi és máris indult a létra felé, aztán mégis megtorpant, habozott, majd letette a puskát, úgy folytatta útját. [...] A varjú, mihelyt megpillantotta a gyereket, ugrálva menekült. – Ha itt lenne a puskám, könnyen elintézném, de hát az erdő kívül van a kerítésen, édesapa megtiltotta, hogy a puskát az udvarról kivigye – jutott eszébe az intelem, miközben lihegve követte a varjút. Mégis elmenekül? Az nem lehet! A sebzett vadat végezni kell, az olyan puskás, aki a vadat kínlódni hagyja, nem érdemli meg a vadász nevet – visszhangzott benne édesapja oktatása.”¹⁷). A különböző ember-szereplői szólamok dinamikusan keverednek az elbeszélői hanggal, emellett a narrátor az állatszereplők perspektívájába is gyakran belehelyezkedik, úgy tesz, mintha ő maga a megfigyelt állat szemén keresztül látna. Így a középpontba kerülő ember-természet viszony nemcsak az emberi nézőpontból kerül megvilágításra, hanem valamelyest az állatok „szempontjai” is érvényesülnek – még ha a nyelvi ábrázoláson keresztül közvetett módon is.

A fentebb már idézett Bálint-szöveg emberközpontú szemléletet említ a Muki-regény kapcsán, hiszen Panigay „egy kis tündérszigitet ment meg és varázsol

15 BÁLINT Tibor: *A múzsa rámosolyog Dianára*. In: *Utunk*. (1988) 15. 2. (a továbbiakban: BÁLINT 1988)

16 PANIGAY 1988. 37.

17 PANIGAY 1988. 18.

vissza a betegeskedő természetből a serdülőkorúak lelkébe, a maga nagyon is érzékeny lírai eszközeivel. S vajon nem éppen ez az egyik legnemesebb, legszükségesebb írói cselekedet manapság?”¹⁸ A kérdésbeli zárszó ugyan a ’80-as évek végén levő jelenre utal, de közel harminc évvel a regény s a cikk megjelenése után is állíthatjuk, hogy nemes, szükséges írói és általában művészi cselekedet a természetről, az ember természettel való viszonyáról szólni, rámutatni arra, hogy a természettel való harmonikus kapcsolódni tudás szükséges és kifizetődő az ember számára.

Ebben a regényben Panigaynak sikerül tehát egy olyan beavatástörténetet megrajzolni, melyben Szalai Tibi természethez való viszonyát látjuk formálódni, ugyanakkor mindezt úgy beszéli el, hogy az olvasója is bevonódik a szemléletformálásba. A *Muki* egy olyan történet, amelyet olvasva nem lehet kibújni a természettel való találkozás alól, felteszi és felteteti velünk a természethez való viszonyunk alapkérdéseit – egyéni és közösségi, társadalmi szinten egyaránt. Mindezt úgy teszi, hogy egy nagyon sokrétű és dinamikusan változó elbeszélői szólamot működtet, amely a többféle tartalmat és műfajt a gyerekregény színes, mozgalmas keretébe ágyazza. Ez a sokféleség azonban mégsem kelti egy széttartó, több szálon futó történet hatását, hiszen mindegyik szál egy központi gondolat, elv: a természettisztelet egyes elemeit bontja ki. Panigay nemcsak vadászként, hanem íróként is megmutatta, hogy a természetet annak törvényeivel együtt kell becsülni, a vadat vadként kezelni, s magunkat, embereket a természeti környezetünk világában érdemesebb figyelmes szereplőként, mint kényúrként elhelyezni – hiszen a vadorzók elnyerik méltó büntetésük. Az általam felvetett ember-környezet viszony kérdése nemcsak a *Muki*-ban lehet érdekes, hanem a tematikailag nagyon hasonló novellák szövegeiben is, tehát érdemes lenne talán ökokritikai¹⁹ szempontrendszerrel felállítva újraolvasni Panigay prózáját.

18 BÁLINT 1988.

19 Az ökokritika annak vizsgálata, hogy adott mű mit mond el a szereplők természethez való viszonyáról, illetve a szerző milyen módon látja, láttatja a természet-ember kapcsolatot.

Relația dintre om și natură țesută în istoria ursulețului

Despre primul roman pentru copii al lui Róbert Panigay

În articolul meu, autorul examinează primul roman pentru copii al lui Róbert Panigay din mai multe perspective. În primul rând, autorul o compară cu lucrările sale de proză anterioare, încercând să exploreze asemănările și diferențele dintre roman și volumele de nuvele, în primul rând prin recepția contemporană a operei. El discută apoi mai detaliat descrierea romanului despre natură și relația om-natură, precum și istoria inițiativei protagonistului de-a lungul exemplelor de text. Se analizează vocea naratorului, în care mai multe sunete, mai mult sau mai puțin bine separate între ele, se împletesc într-un organizator de text dinamic. În plus, în legătură cu lucrarea examinată, el caută și răspunsul la cum poate fi citită astăzi o lucrare care a fost publicată acum mai mult de treizeci de ani și care nu este foarte cunoscută.

The relationship between man and nature, woven into a teddy bear story

About Robert Panigay's first children's novel

In this article, the author examines Róbert Panigay's first children's novel from several angles. First, the author compares it with earlier prose works, exploring the similarities and differences between the novel and the volumes of short stories, primarily through the contemporary reception of the work. He then goes on to describe the representation of nature in the novel and the human-nature relationship, as well as the story of the protagonist's initiation, in the form of text examples. The narrative part of the story is analyzed, in which more, more or less clearly distinguishable sounds are combined into a dynamic word processor. In addition, he is looking for an answer to the approach of a work that has been published for more than thirty years and is not widely known.